

ПРО ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

Ваші документи!

Яка причина зупинки?

ПРО ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

Від народження практично кожен/кожна з нас автоматично стає частиною величезної системи — держави. В усьому світі нетямущі немовлята стають не просто чіїмись синами та доньками, братами та сестрами, онуками й онучками, а ще й громадянами та громадянками: Канади, Польщі, США, Італії, Китаю... або України.

Що це означає?

А те, що вони прийняли «правила гри», за якими «грають» мешканці певної країни. Ти, людина, яка читає цю книжку, вже давно не нетямуще немовля, а тому цілком готовий/готова познайомитися з цими «правилами». Інакше як «грати»?

Головною інструкцією для громадян України є її Конституція.

Ми радимо тобі з нею ознайомитися. Проте, можливо, зручніше це буде зробити трохи згодом, адже викладено її мовою офіційною, сухою та часом важкою для розуміння навіть дорослим. Натомість ми у видавництві «Ранок» з друзями із УАЛ Харків та чудовою художницею Мирославою Мохнацькою створили цю книгу, у якій спробували простою мовою та на близьких для тебе прикладах пояснити:

- ✓ які найважливіші домовленості (про свої права та обов'язки) кожен із нас уклав з Україною, прийнявши її громадянство;
- ✓ як влаштована наша країна і хто нею керує;
- ✓ чому важливо дбати про права інших людей і як захиститися від посягання на власні;
- ✓ що ти можеш зробити вже зараз, щоб у майбутньому жити в успішній державі.

Віримо, що, прочитавши цю книжку, ти зможеш бути на одній хвилині з країною та всіма її громадянами!

УДК 34:82-93(035)
П78

Усі права застережено.

Рецензували:

Біденко Юлія Михайлівна — кандидатка політичних наук.
Конотопцев Олег Сергійович — кандидат наук з державного управління.

П78 **Про права та обов'язки. Твій довідник з громадянства** / Г. К. Булгакова, Д. В. Євдокимов, П. А. Звізда, О. К. Мельник, П. П. Сітек, Д. В. Дубович; за заг. ред. Г. К. Булгакової; іл. М. М. Мохнацької. — Харків: Вид-во «Ранок», 2021. — 64 с.
ISBN 978-617-09-6731-2

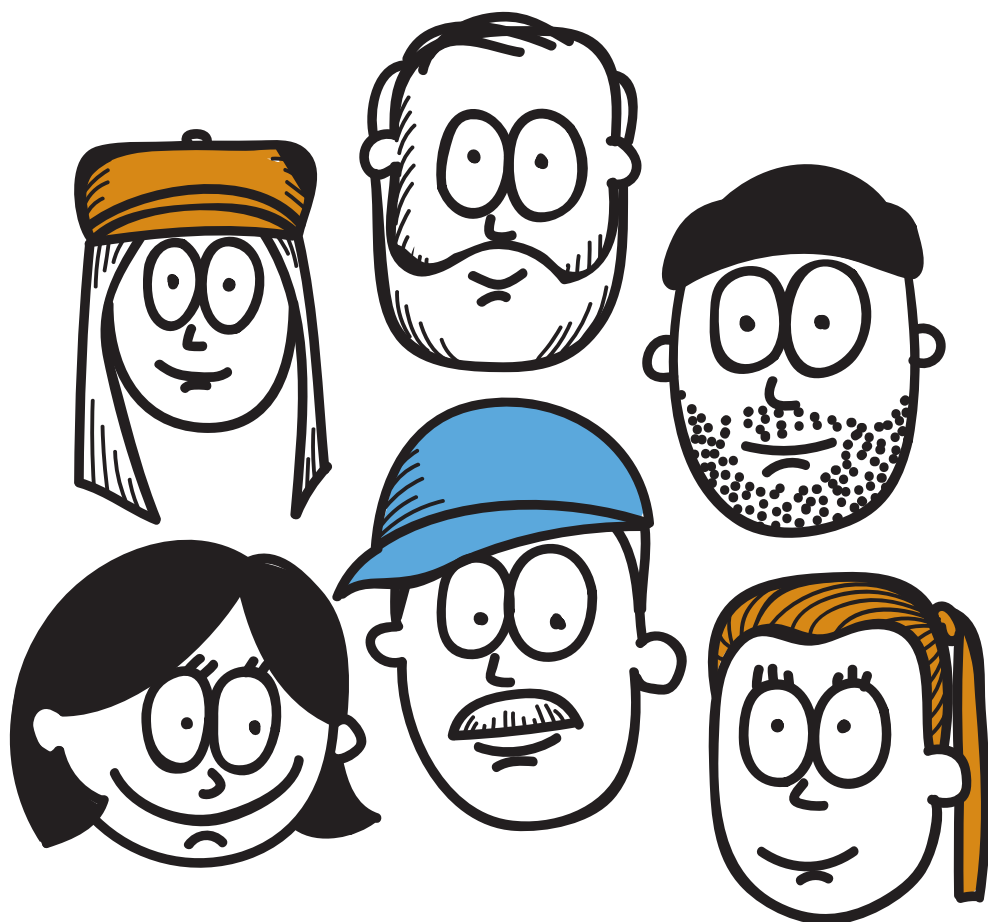
Кожна дитина, народжена в Україні, автоматично отримує набір прав та обов'язків, гарантованих їй Конституцією країни. Але чи достатньо вона з ними обізнана? Ця книжка доступно знайомить школярів та школярок із засадами державотворення; пояснює, які права вони мають, хто і чому інколи їх порушує і що робити, щоб себе захистити. Довідник також вчить бути відповідальними та небайдужими до інших людей і долі своєї країни.

УДК 34:82-93(035)

ISBN 978-617-09-6731-2

© Булгакова Г. К., Євдокимов Д. В.,
Звізда П. А., Мельник О. К., Сітек П. П.,
Дубович Д. В., текст, 2021
© Мохнацька М. М., ілюстрації, 2021
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2021

ЧИЇ МИ ГРОМАДЯНИ Й ГРОМАДЯНКИ?

ЩО ТАКЕ ГРОМАДЯНСТВО?

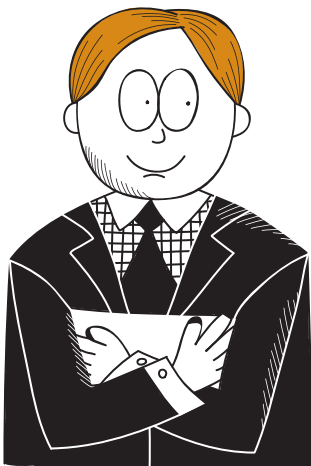
Громадянство — це те, що пов'язує людину з державою. Воно встановлює певні **права та обов'язки**, яких мусить дотримуватися кожна сторона. Бути громадянином чи громадянкою певної країни означає мати її громадянство.

Перевір, чи ти громадянин/–ка України:

- ✓ Чи бодай один із твоїх батьків/опікунів має українське громадянство?
- ✓ Чи ти народився/-лася на території України?
- ✓ Чи ви з батьками/опікунами постійно мешкаєте в Україні вже понад 5 років?

- ✓ Чи у твоїх батьків/опікунів немає громадянства інших країн?

Якщо твоя відповідь «так» бодай на два запитання, то з великою ймовірністю в тебе українське громадянство. Принаймні ти маєш право його отримати.

Україна захищає своїх громадян не тільки на власній території. У багатьох країнах світу є представник нашої держави — консул. Він працює в консульстві — установі, що розв'язує проблеми українців та українок на території інших держав.

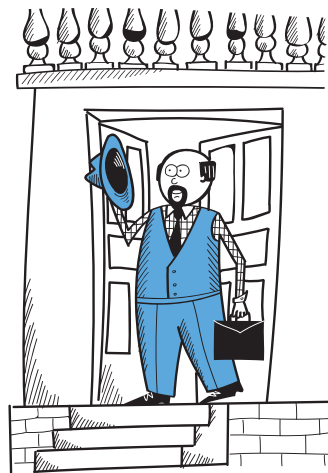
ТВОЄ ПРАВО: отримати громадянство України від народження або виконавши необхідні вимоги.

Українське громадянство можуть отримати іноземці. Ось деякі вимоги, які їм необхідно виконати:

- ✓ Визнавати й не порушувати закони України.
- ✓ Відмовитися від громадянства іншої держави (якщо воно є).
- ✓ Постійно проживати в Україні понад 5 років (у певних випадках — 2 або 3 роки).
- ✓ Оволодіти українською мовою.

З 14 років набуття або вихід із громадянства може відбуватися лише за твоєю згодою.

В Україні існує **єдине громадянство** — громадянство України. Це означає, що не може бути громадянства, наприклад, Київської області або Хмельниччини. До того ж Президент має підстави ухвалити рішення про припинення громадянства тих, хто добровільно отримує громадянство іншої держави.

Паспорт громадянина України — найважливіший документ, що посвідчує твоє громадянство. Перший паспорт отримують у 14 років.

УКРАЇНА СЕРЕД ІНШИХ ДЕРЖАВ

Державою називають об'єднання людей, що має:

- ✓ власну територію
- ✓ спільні для всіх мешканців закони
- ✓ конституційні органи управління
- ✓ державний **суверенітет**

виключне право видавати закони, здійснювати владу на всій території держави та виступати від її імені у міжнародних відносинах.

Держави світу багато в чому різняться.

Одні очолює монарх, і вони називаються **монархіями**. Монархи (королеви, шейхи тощо) отримують владу спадково. У сучасному світі в більшості монархій існують парламенти й уряди, що здійснюють управління державою, розподіляючи функції з монархами.

В інших єдиним джерелом влади є народ і посада глави держави не передається в спадок. Вони називаються **республіками**. Громадяни на певний термін обирають парламент, а той формує уряд. У деяких республіках громадяни обирають ще й президента.

Одні цілісні, мають неподільну територію, центральну владу, єдине законодавство, бюджет, податкову, правоохоронну та судову системи і називаються **унітарними державами**.

Інші складаються з відносно самостійних адміністративно-територіальних одиниць із власними парламентами, законами, податками, системою поліції. Такі держави називаються **федеративними**.

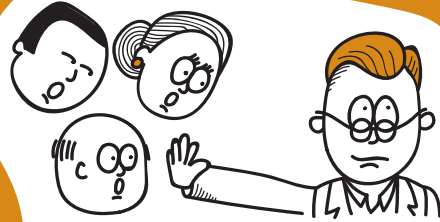
До яких держав належить Україна? _____

УКРАЇНА

Правова держава

У правовій державі всі громадяни рівні перед законом. Права, свободи та обов'язки громадян визначаються законом і захищаються ним.

Незалежна держава

Така, яка урядує та господарює на своїй землі на власний розсуд. Жодна інша держава не може втручатися в керування Україною.

Соціальна держава

Цінністю для такої держави є людина.

Суверенна держава

Має чітко визначену територію, постійне населення, уряд, мову та валюту і визнана у світі.

Демократична держава

Влада в Україні належить громадянам: за допомогою голосування вони обирають Президента і парламент (Верховну Раду).

ТВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: боронити незалежність України.

НА МАПІ СВІТУ

Україна — це держава у Східній та частково Центральній Європі.

Вона межує з сімома країнами та омивається двома морями.

Площа України 603 628 км²

Унаслідок збройної агресії Російської Федерації Україна втратила контроль над Кримом і частиною Донецької та Луганської областей. Українці і абсолютна більшість держав світу не визнають захоплення цих територій і вимагають їх повернення.

ТВОЄ ПРАВО: вільно залишати територію України та повертатися до неї, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

Кордони охороняють військові.

Охороною сухопутного та морського кордону в Україні займається Державна прикордонна служба, а повітряний та підводний простір захищають Збройні сили України.

Перетнути кордони можна тільки в спеціально обладнаних місцях — пунктах пропуску. Там прикордонники перевіряють документи та речі кожного, хто в'їжджає в Україну чи виїжджає з неї. Вони роблять це з метою нашої безпеки.

Щодня через кордон в обох напрямках перевозять тисячі різноманітних товарів. Їх обіг контролює митна служба України.

Якщо подорожуєш літаком, твої речі й документи перевіряють в аеропорті.

Документи для перетину кордону дитиною:

- ✓ дитячий закордонний паспорт
- ✓ дозвіл від батьків
- ✓ віза (потрібна для окремих країн)

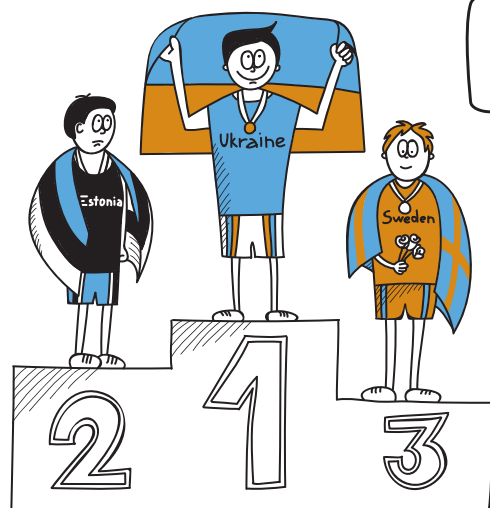
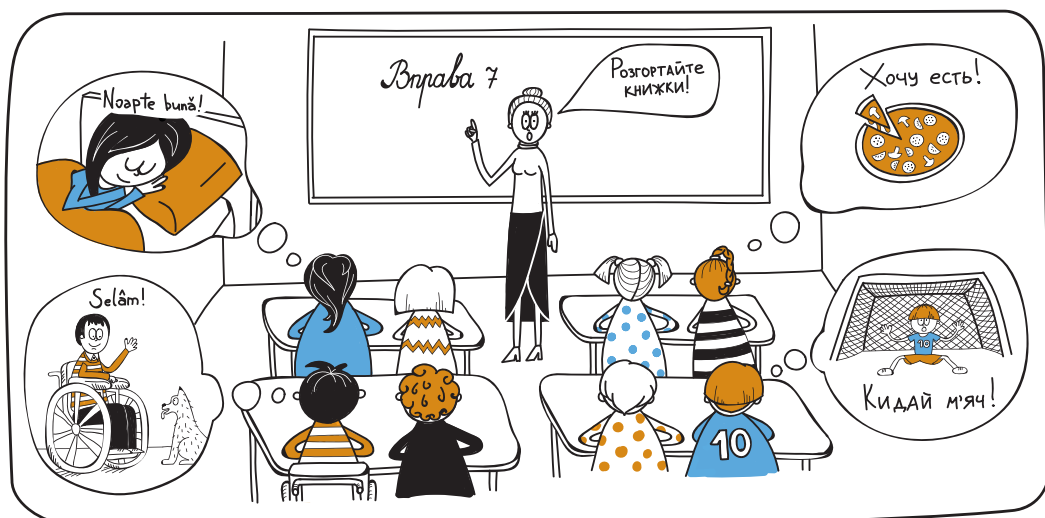
ВІЗИТІВКИ УКРАЇНИ

Українська мова

Державну мову зобов'язаний знати кожний громадянин. У певних місцях (наприклад, держустановах чи судах) українська мова обов'язкова для користування. У приватному житті громадяни мають право спілкуватися будь-якою зручною для них мовою.

Адже в Україні мешкають представники найрізноманітніших національностей.

Громадянин України може вивчати декілька іноземних мов, мусить однаково поважати всі мови світу і сприяти розвитку української. Бо хто, як не він?

Прапор — один з найупізнаваніших символів України.

Державний прапор України

Під синьо-жовтим стягом (а правильно читати кольори саме так: згори донизу) проводять міжнародні зустрічі й національні збори, нагороджують українських спортсменів і спортсменок, складають військову присягу. Його вивішують на держустановах та в закордонних представництвах.

Державний герб України

Тризуб відомий ще з часів Київської Русі: його карбували на монетах Володимира Великого. А державним гербом тризуб уперше проголосила влада Української Народної Республіки 1918 року.

Державний гімн України

Наш гімн — це вірш Павла Чубинського, який поклав на музику композитор Михайло Вербицький 1863 року. Цікаво, що автори слів та музики особисто знайомі не були. Вербицький прочитав вірш у львівському часописі «Мета».

Коли чуєш гімн, випростайся та стій мовчки, а ще краще — підспівуй.

Не горлань! Не пританцювуй!

Не аплодуй!

1918 року стати гербом України також могли:

- ✓ галицький золотий лев
- ✓ козак із мушкетом
- ✓ архістратиг Михаїл

Грошова одиниця України

Гривня стала національною валютою України 1996 року. Проте самé це слово відоме з часів Київської Русі, де в обігу були срібні гроші з такою назвою. На письмі гривню позначають скороченням «грн» або «UAH».

Домен в інтернеті

Українські сайти легко розпізнати за доменом .ua.

Наприклад, www.ranok.com.ua

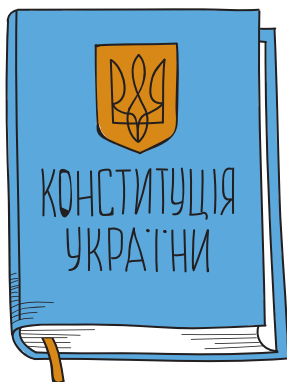

ТВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: володіти державною мовою в обсязі, достатньому для спілкування, поважати та захищати державні символи України (герб, гімн, прапор).

ЩО ТАКЕ ЗАКОН?

Закони регулюють наше життя. Часто вони обмежують дії одних людей, щоб захистити інших. Наприклад, закон забороняє сідати за кермо в нетверезому стані, адже це може призвести до аварії.

Закони обов'язкові до виконання. На тих, хто їх порушує, чекає покарання: штраф, виправні роботи або ув'язнення.

Найголовніший закон України — Конституція.

Її ухвалили ще 1996 року, і відтоді вона є основним документом країни.

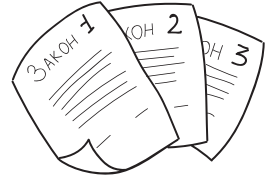
У Конституції коротко прописані:

- ✓ державний лад України
- ✓ права та обов'язки громадян
- ✓ структура влади тощо

Інші закони ухвалюють набагато частіше, але всі вони мають відповідати Конституції. За цим стежить Конституційний Суд України.

Майже для кожної галузі нашого життя є відповідний закон: Закон «Про освіту», Закон «Про Національну поліцію», Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» тощо.

Замість малювання ми підемо на мітинг.

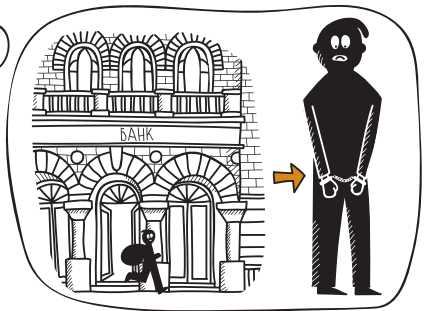
Але це незаконно!

Закони ретельно прописують, довго ухвалюють, змінюють та доповнюють, намагаючись урегулювати кожну дрібничку. Наприклад, у Законі «Про освіту» зазначено структуру освіти, її різновиди, вимоги до керівників, учителів та учнів — усього 84 статті. Усі, хто причетний до освітнього процесу (учителі, керівництво, учні, їхні батьки), повинні його дотримуватися.

Радимо тобі і батькам ознайомитись із Законом «Про освіту». Можливо, це допоможе запобігти правопорушенням у школі.

Деякі закони такі великі, що їхні положення об'єднують у кодекси. Наприклад, законодавство України про кримінальну відповідальність, об'єднане в Кримінальному кодексі, містить 447 статей.

ТВОЇ ПРАВА: користуватися правами, зазначеними в законодавстві України, звертатися по допомогу, якщо їх було порушено.

ХТО СТВОРЮЄ ЗАКОНИ?

Пропонувати проекти законів в Україні мають право: депутати й депутатки Верховної Ради, Президент України та Кабінет Міністрів України.

Депутати й депутатки Верховної Ради України

Верховна Рада — це український парламент. Представників до нього раз на п'ять років обирає народ, тому їх називають народними депутатами. В Україні тільки депутати Верховної Ради мають право ухвалювати

законопроекти, перетворюючи їх на чинні закони. Своє рішення вони приймають колегіально, шляхом голосування. Для цього потрібна більшість голосів конституційного складу Верховної Ради, тобто за певну пропозицію повинні проголосувати щонайменше 226 парламентарів.

У Верховній Раді
450 депутатів.

Основні завдання Верховної Ради:

- ✓ створювати та ухвалювати закони
- ✓ брати участь у формуванні уряду
- ✓ контролювати роботу уряду і Президента
- ✓ затверджувати державний бюджет
- ✓ призначати вибори та референдуми
- ✓ оголошувати війну та мир
- ✓ ратифікувати міжнародні договори та конвенції

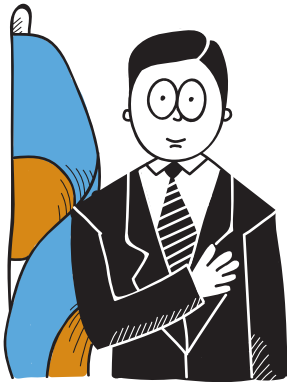
Очолює парламент Голова Верховної Ради, або, як його ще називають, спікер.

ТВОЄ ПРАВО: стежити за роботою народних депутатів, Президента й уряду.

Президент України

Президент — глава держави. Його або її кожні п'ять років шляхом прямого, вільного та таємного голосування обирає народ України. Президент підписує закони, ухвалені Верховною Радою. Він чи вона має право запропонувати зміни до закону або взагалі відмовитися його підписувати — накласти вето. Однак Верховна Рада може подолати вето й ухвалити закон, якщо за це проголосує понад 300 депутатів.

Основні завдання

Президента:

- ✓ представляти країну в міжнародних відносинах
- ✓ бути верховним головнокомандувачем Збройних сил України
- ✓ підписувати або ветоувати закони
- ✓ надавати або припиняти громадянство
- ✓ призначати керівників обласних адміністрацій та частину колегіальних державних органів
- ✓ оголошувати амністію та помилування

Основні завдання Кабінету Міністрів:

- ✓ забезпечувати державний суверенітет і економічну самостійність України
- ✓ забезпечувати захист прав і свобод людей
- ✓ розробляти і здійснювати загальнодержавні програми економічного, науково-технічного, соціального та культурного розвитку України
- ✓ розробляти та виконувати державний бюджет

Кабінет Міністрів України

Таку назву має уряд України. Він забезпечує виконання законів, постанов Верховної Ради та указів Президента, керує різними галузями суспільного життя. Про свої дії уряд звітує Верховній Раді України. Очолює Кабінет Міністрів Прем'єр-міністр. Його кандидатуру пропонує Президент, а затверджує Верховна Рада.

ЯК УХВАЛЯЮТЬ ЗАКОНИ?

1. Законодавча ініціатива

Президента, народного депутата, Кабінету Міністрів України.

2. Підготовка

Команда фахівців Апарату Верховної Ради (ВР) оцінює проєкт закону, проводить наукову, юридичну, антикорупційну та гендерну експертизи.

3. Попередній розгляд

Комітети ВР, що складаються з депутатів, які добре обізнані із проблематикою закону, аналізують та обговорюють його, вносять пропозиції та зауваження.

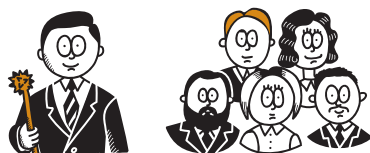
4. Перше читання

Народні депутати на засіданні ВР обговорюють законопроект у цілому: його доцільність, структуру, основні положення. Голосують, щоб взяти його за основу або відхилити.

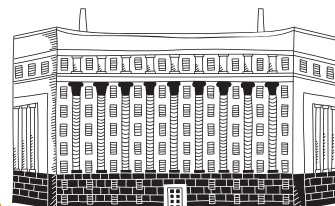

5. Підготовка до другого читання

Депутати подають свої зауваження, доповнення чи уточнення. Профільний комітет ВР готує новий текст із урахуванням усіх коментарів.

1

3

2

4

5

6. Друге читання

ВР розглядає окремо кожну статтю законопроекту і правки, внесені до її тексту. Голосують за кожну статтю окремо.

Ухвалюють рішення про:

- ✓ прийняття та підготовку до третього читання
- ✓ прийняття в цілому
- ✓ прийняття за винятком окремих статей
- ✓ повернення профільному комітету
- ✓ відхилення

11. Публікація

Щоб повідомити громадян про зміни в законодавстві, текст нового закону не пізніше наступного дня після ухвалення публікують у газетах «Голос України» та «Відомості Верховної Ради України». Також тексти усіх законів та законопроектів можна переглянути на сайті парламенту.

10. Повторний розгляд

ВР розглядає пропозиції Президента і голосує за них. Якщо понад 300 депутатів ВР відхиляють пропозиції Президента — вони долають вето і мають право ухвалити закон, що набуде чинності за підписом Голови ВР.

9. Підпис Президента

Президент може підтримати закон або ні — накласти вето. У другому випадку Президент повинен обґрунтувати свої зауваження і передати закон на повторний розгляд.

8. Третє читання

Депутати голосують щодо статей, які зазнали зміни після другого читання. Ухвалюють рішення про:

- ✓ прийняття закону в цілому
- ✓ перенесення розгляду законопроекту
- ✓ схвалення в цілому
- ✓ відхилення

11

10

9

8

6

7

7. Підготовка

до третього читання

Профільний комітет вносить поправки, що не змінюють змісту законопроекту: усувають помилки, виправляють структуру. Готується перелік законів, які зазнають змін у зв'язку з новим законом.

ХТО СТЕЖИТЬ ЗА ВИКОНАННЯМ ЗАКОНІВ?

Закон України обов'язковий для всіх громадян. А за його порушення передбачена юридична відповідальність.

Існують різні види юридичної відповідальності.

Кримінальна відповідальність

За скоєння злочинів, небезпечних для суспільства. Покаранням за них є позбавлення волі.

Адміністративна відповідальність

Настає через проступки, що посягають на державний або громадський порядок, власність, права і свободи громадян. За них передбачено такі покарання, як попередження, штраф, конфіскація майна, виправні роботи тощо.

Дисциплінарна відповідальність

Настає за порушення трудової, навчальної або військової дисципліни. Покаранням за це може бути догана або звільнення.

Окрім законів, є так звані підзаконні нормативні акти: укази, постанови, накази, рішення, статуты, правила тощо, — вони деталізують закони та механізми їх реалізації.

В Україні діє презумпція невинуватості. Це означає, що людину не можна вважати злочинцем, доки її вину не буде визнано вироком суду.

Захист і поширення законів — робота різних державних служб.

Коли щось загрожує країні, до справи береться **Служба безпеки України**.

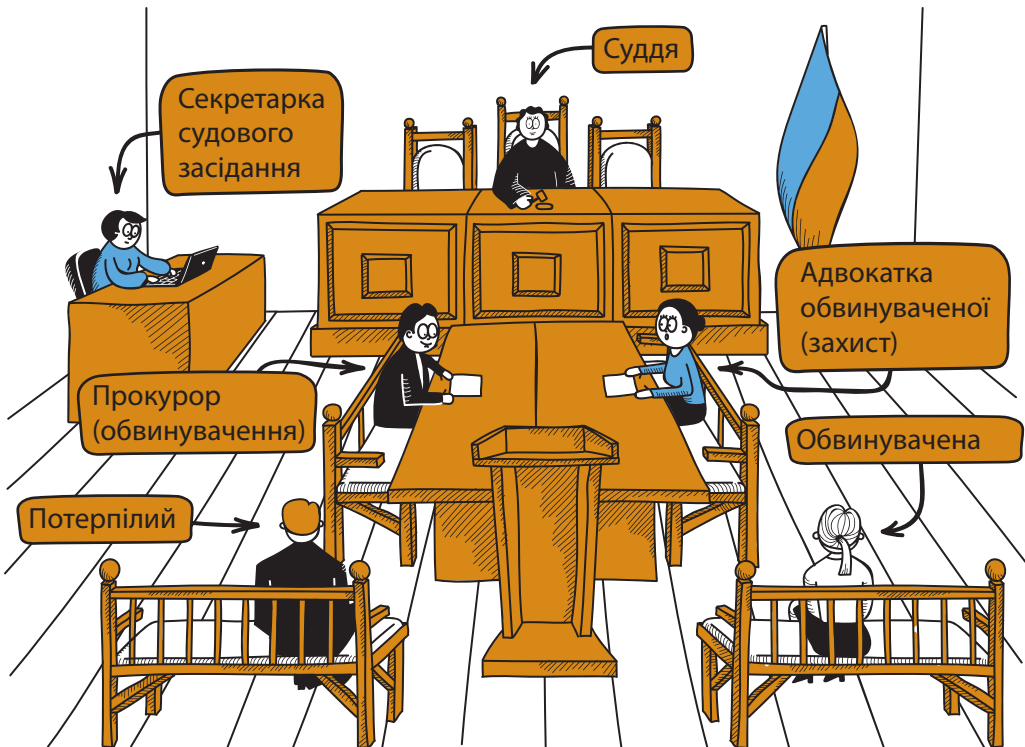
Права та свободи громадян захищає **поліція**. Вона здійснює розслідування та шукає підозрюваних.

Прокуратура узгоджує дії слідчих органів і представляє державне обвинувачення в суді.

Суд розглядає справу: призначає покарання, знімає обвинувачення, розв'язує суперечку тощо.

ЯК ВПЛИВАТИ НА ЗАКОН?

Громадяни України мають право впливати на ухвалення законів.

Найважливіший спосіб впливу — **парламентські вибори**. На них кожен повнолітній громадянин/-ка має можливість проголосувати за того, хто представлятиме його/її інтереси у Верховній Раді. Якщо той чи інший депутат або партія не виправдали сподівань, наступного разу виборець може проголосувати за когось іншого.

Кожен громадянин/-ка України по досягненні 21 року і за дотримання певних умов має право бути обраним/-ою до Верховної Ради, а з 18 — до місцевих.

Народ може впливати на дії своїх обранців шляхом письмових або особистих **звернень, створення та підписання електронних петицій, внесення пропозицій до окремих законопроектів на сайті ВР**. Відповідні органи влади зобов'язані їх розглядати. І, звісно, громадяни мають право **висловлювати власну думку** з приводу державних питань. Таким чином депутати й урядовці можуть бачити настрої населення та діяти в інтересах людей.

Двічі в новітній історії України, коли мільйони громадян об'єднувалися, щоб відстояти свої права та виказати невдоволення діями влади, **мітинги** переростали у справжні **революції**.

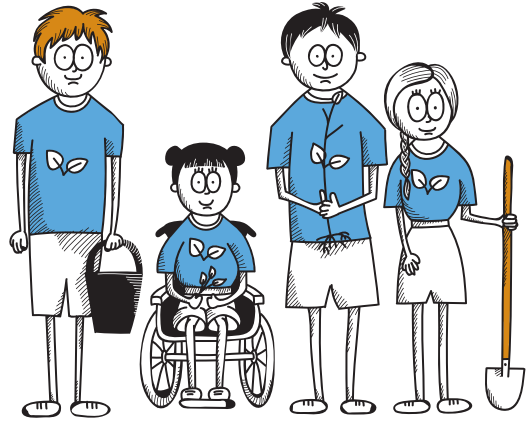
- ✓ **Помаранчева революція**
- ✓ **Революція Гідності**

ТВОЄ ПРАВО: для демонстрації своїх настроїв громадяни мають право проводити мирні мітинги, акції та збори.

Разом громадяни сильніші, ніж поодинці. Тому вони шукають однодумців і об'єднуються.

Громадська організація — це об'єднання людей, що захищає спільні інтереси (економічні, культурні тощо). Члени громадських організацій не прагнуть стати владою, але співпрацюють із нею або протистоять їй задля досягнення своєї мети.

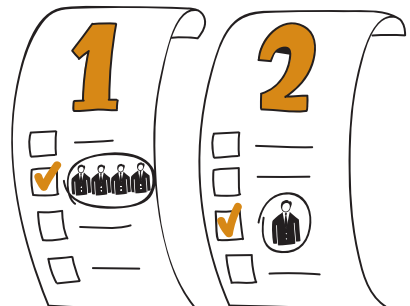
Від 14 років ти маєш право перебувати в дитячих і молодіжних громадських організаціях або створювати їх.

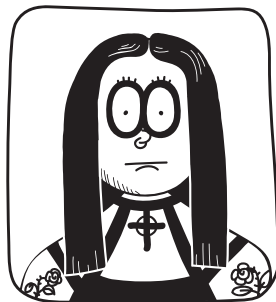
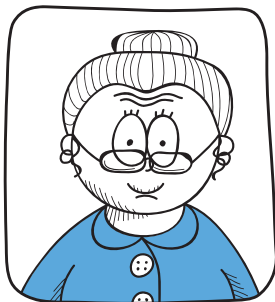
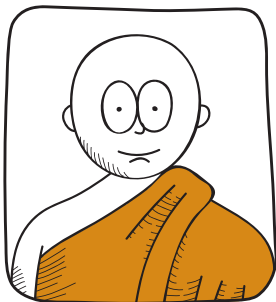

Політична партія — це об'єднання людей, яке має певну програму розвитку суспільства і прагне отримати владу через вибори, щоб утілити наміри в життя. Обрані на виборах члени політичних партій формують більшість у Верховній Раді. Проте судді, поліцейські, військовослужбовці та деякі інші посадовці позбавлені такого права. Це потрібне для того, щоб людина залишалася неупередженою на своїй посаді.

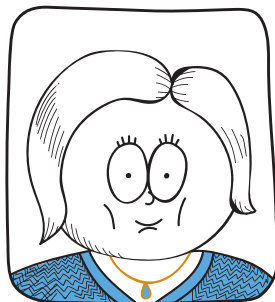
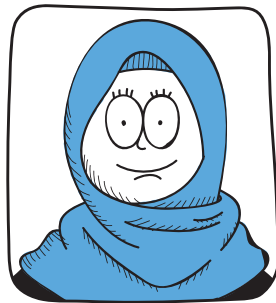
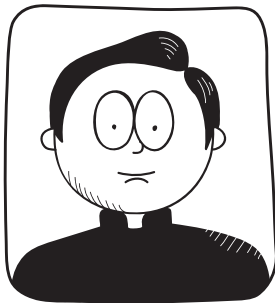
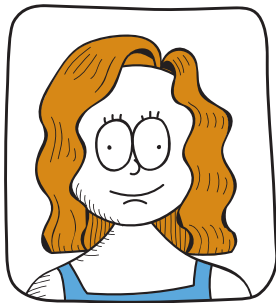
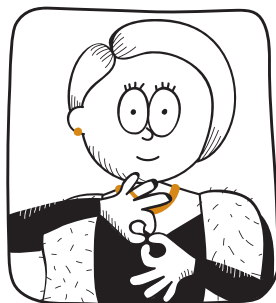
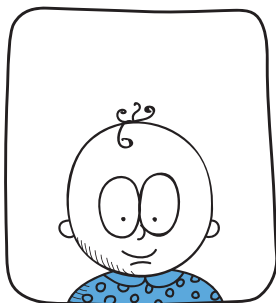
З 18 років громадяни можуть вступити до однієї з багатьох політичних партій.

З 2020 року на парламентських та місцевих виборах у громадах, де більше ніж 10 тисяч виборців, громадяни голосують лише за політичні партії з правом віддати голос за окрему людину зі списку. Тому перед виборами важливо знайомитись із національними або місцевими програмами партій та біографіями кандидатів у депутати.

НАЙБІЛЬША ЦІННІСТЬ — ЛЮДСЬКЕ ЖИТТЯ

ПРАВА ЛЮДЕЙ ПО ВСЬОМУ СВІТУ

У минулому столітті сталися дві війни, що охопили весь світ. У тих війнах коїлися страшні злочини проти окремих людей та цілих націй.

Після завершення воєн люди замислились: як уберегти суспільство від нових катастроф? І за участі 50 країн було підписано Загальну декларацію прав людини — документ, що окреслив найголовніші права, які має кожна людина незалежно від того, де і за яких умов вона народилася чи мешкає.

✓ «Усі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах».

А отже, права однакові для представників і представниць:

- ✓ різних рас
- ✓ різних статей
- ✓ різних країн та народів
- ✓ різних віросповідань
- ✓ різних соціальних верств
- ✓ різних політичних чи інших переконань

✓ **«Кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканність».** Цей пункт може не діяти щодо людей, які скоїли тяжкі злочини. Наприклад, в Україні найбільшим покаранням є довічне ув'язнення, тобто позбавлення волі на все життя. А в деяких країнах діє смертна кара.

✓ **«Ніхто не повинен утримуватися в рабстві або підневільному стані; рабство й торгівля рабами заборонені в усіх їхніх проявах».**

✓ **«Ніхто не повинен піддаватися катуванням або жорсткому, нелюдському чи принизливому ставленню та покаранню».**

Навіть ув'язнені мають право на гідне до них ставлення та умови утримання. А страшні практики катування військовополонених або обвинувачених — це злочини проти них.

У декларації 1948 року 30 пунктів. Прочитати їх усі ти можеш на сайті ООН або ВР. Конституція України жодним чином не суперечить міжнародному праву і відстоює всі положення Загальної декларації прав людини.

ТВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: знати й поважати права інших людей.

ДЕ ПОЧИНАЮТЬСЯ ПРАВА ІНШОЇ ЛЮДИНИ?

Авжеж, усі розуміють, що не можна позбавляти когось життя, калічити або тримати в ув'язненні. Однак порушення деяких прав може минати геть непомітно для того, хто його вчиняє. Особливо коли йдеться про чийсь гідність. Часом справді важко стриматися від вдалого, на твою думку, жарту. Але завжди треба розуміти, коли дружній жарт, що не зачіпає нічиїх почуттів, стає знущанням, яке принижує чийсь гідність.

Знати та розуміти права людини важливо з двох причин:

- 1) ти завжди зможеш постояти за себе,
- 2) ти не зазіхнеш на права іншої людини.

Ти не можеш просто сказати, що не знав про якийсь закон. Це не звільнить тебе від відповідальності. Тож ми радимо більше читати на цю тему. І розпочати можна з Конституції.

Інший приклад — право на власність. Особливо часто його порушують користувачі в інтернеті: використовують та поширюють чужі світлини, фільми, наукові роботи... Так, власність — це не лише матеріальні речі, на зразок квартири чи техніки. Є так звана інтелектуальна власність, тобто те, що створено в результаті розумової або творчої діяльності автора. Поважай чужу працю й не підтримуй плагіаторів, щоби потім хтось без дозволу не привласнив твої досягнення.

Погано, коли від негідного вчинку людину втримує тільки страх покарання: з боку держави, вчителів, батьків тощо. Адже в такому разі ніщо не зупиняє її чинити зло таємно, брехати або шукати в законі «прогалини». Хіба не так скоюються всі злочини: і великі, і малі? Набагато краще, коли людина має внутрішній стрижень, що забороняє їй чинити погано та зазіхати на чийсь права. У цього стрижня є назва — **людяність**, або гуманність.

Складники людяності:
доброта, повага, сила волі,
честь, совість, чуйність...

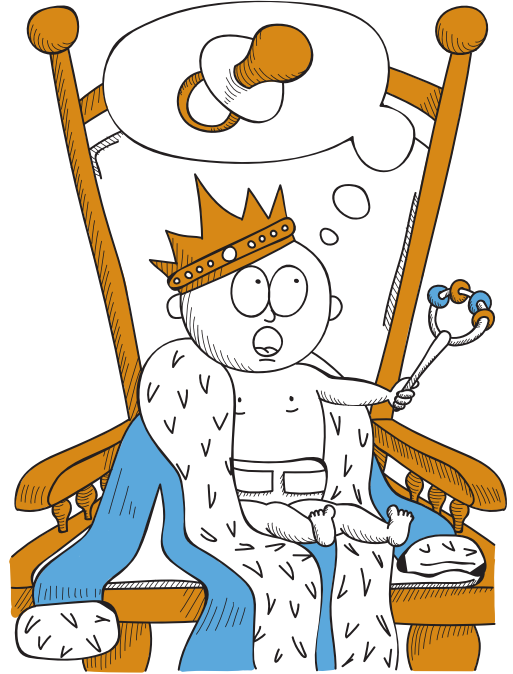
Пам'ятаєш, ми казали про те, що основою громадянства є **права та обов'язки**, які складаються між людиною і державою? Так і є. Але для того, щоб кожен громадянин почувався комфортно та щасливо у своїй державі, варто додати третій «інгредієнт» — **повагу до прав та обов'язків інших людей**. Уявімо наше суспільство як картковий будинок. Бічні картки — це права та обов'язки конкретної людини, а верхня — повага до інших, що дає змогу цим іншим теж скористатися своїми правами. Коли все так, коли кожен громадянин зберігає баланс між трьома картками — суспільство міцне і поступово зростає. Але варто комусь забути про інших — й утворюється прогалина, що зупиняє розвиток. А варто зачепити чийсь права та обов'язки — і все може зовсім зруйнуватися.

ПРАВА ДИТИНИ

Ти, напевне, помічаєш, що деякі права та обов'язки громадян (наприклад, право голосувати) набувають чинності лише з певного віку. Таким обмеженням є пояснення.

Адже для виконання певної роботи або ухвалення певних рішень потрібні досвід та знання, яких діти ще не набули.

Це зобов'язує суспільство надавати дітям особливий статус та захист і наділяти їх особливими правами та обов'язками.

Дитиною заведено вважати людину до 18 років.

Перевагу у вихованні дітей мають батьки. Однак діти, позбавлені родини або належних засобів для існування, мають право на особливе піклування з боку держави.

Кожна дитина має право на любов і піклування.

Держава повинна забезпечити кожній дитині:

✓ медичну допомогу

✓ відпочинок і дозвілля

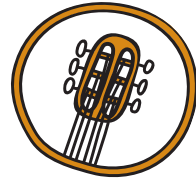
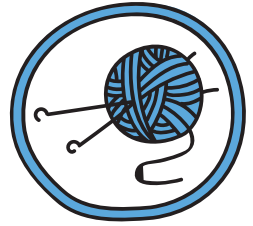
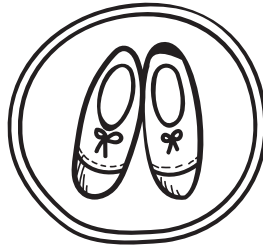
✓ захист від різних видів насильства

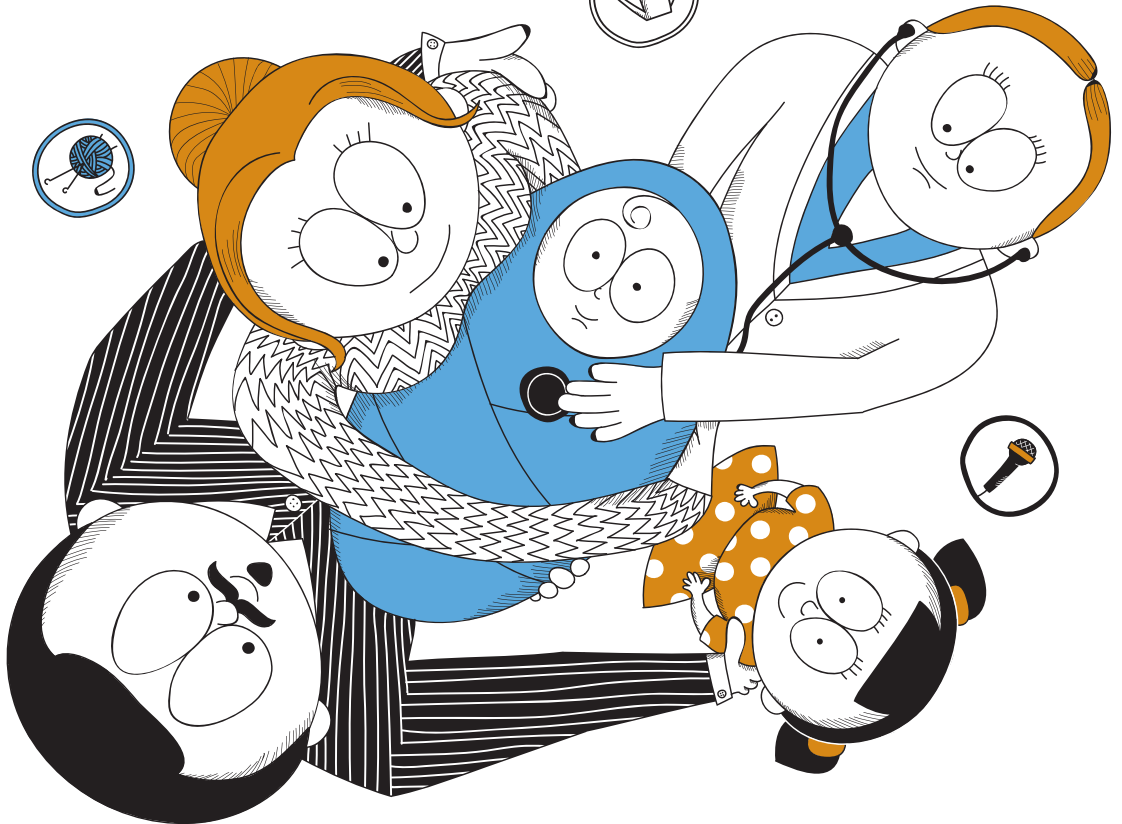
✓ гідний рівень життя та повноцінне харчування

✓ безкоштовну середню освіту та доступ до інформації

ЖИТТЯ СЕРЕД ЛЮДЕЙ

СТОСУНКИ В РОДИНІ

Родини бувають різні. Чиїсь батьки не одружені офіційно, когось виховують прийомні батьки, а когось — бабуся. Мабуть, серед твоїх друзів є й інші приклади. **Родина** — це ті люди, з якими ти мешкаєш і які повинні піклуватися про тебе до повноліття. Натомість ти маєш обов'язок допомагати їм і поважати їх. А коли виростеш — утримувати. Часом тобі може здатися, що вдома порушують твої права:

Батьки не мають права бити дітей.

забороняють гуляти, не задовольняють усіх потреб, примушують до роботи. Але не поспішай із висновками. За законом батькам чи опікунам належить право обирати методи твого виховання. Тож деякі речі, до яких вони вдаються, насправді покликані чогось тебе навчити.

✓ Виховання

✓ Порушення прав

Обміркувати

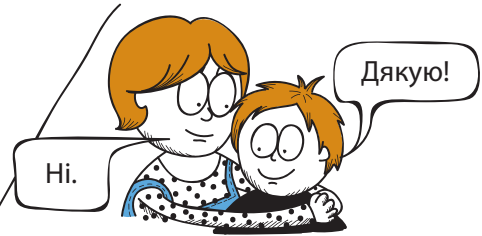
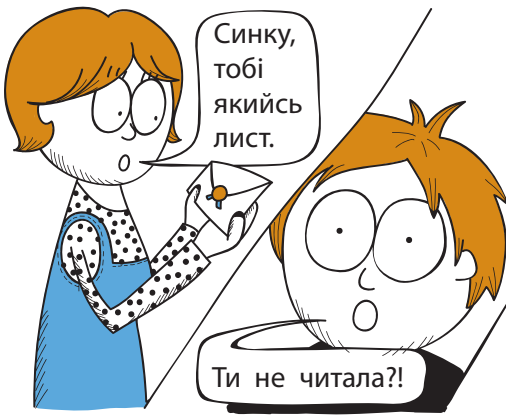

Звернутися по допомогу

Ти заслуговуєш, щоб у родині до тебе ставилися з повагою. Авжеж, багато повсякденних рішень ухвалюють батьки, але вони повинні дослухатися до твоєї думки, і що старшим ти стаєш, то вагомішим має бути твоє слово.

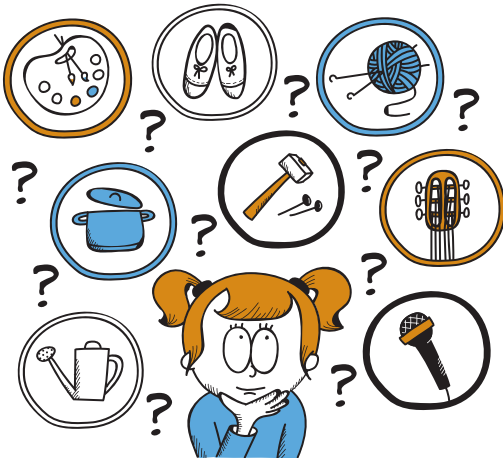

ТВОЄ ПРАВО: проживати в сім'ї разом із батьками або в сім'ї одного з них, якщо іншого не постановив суд.

Ти, так само як і інші члени твоєї родини, маєш право на приватне життя. Тому ані тобі, ані їм не дозволено читати чужі повідомлення, пошту або особисті щоденники без дозволу.

Господарчі обов'язки слід розподіляти порівну. Немає роботи суто «жіночої» або «чоловічої» — є спільний побут, до якого причетні всі. Ви можете домовлятися, яка робота кому більш до душі, підкидати монетку, хто зробить найбільш неприємну частину, але ніхто не повинен почуватись ображеним.

Ти маєш право на розвиток і самовираження. Тому в родині не повинні наказувати тобі, до якого гуртка ходити і яку зачіску носити. Проте часто батьки не хочуть тебе ображати, а навпаки, з огляду на власний досвід, прагнуть застерегти. Спробуй зрозуміти, чому вони відповіли тобі саме так, а не кричати: «Ви нічого не розумієте!»

Якщо батьки вирішують розлучитися, дитина з 14 років має право сама обирати, з ким їй мешкати. До цього віку її думку обов'язково повинні вислухати, але, з огляду на різні умови, суд має право ухвалити інше рішення.

ШКІЛЬНА СПІЛЬНОТА

Мета школи в тому, щоб дати тобі якомога більше відомостей про світ, познайомити з різними галузями науки та сформувати компетентності для продовження освіти.

Це мусить не просто зробити тебе всебічно розвинутою і цікавою людиною, а й допомогти визначитися, з якою діяльністю надалі пов'язати життя.

Тобі може не подобатися система оцінювання у твоїй школі. І це нормально. Адже кінцевий результат не завжди передає те, скільки сил і часу ти витрачаєш на підготовку. Але не треба сердитись і уникати занять через незадовільні оцінки. Пам'ятай, що ти навчаєшся заради себе. Будь чесним перед собою і щодня роби максимум, щоб ставати кращим. Тоді і вчителі, і батьки неодмінно помітять у тобі зміни й оцінять результати.

Пам'ятай: головне — не оцінка, а результат.

Держава повинна забезпечити в школі умови для твого навчання:

- ✓ охайні, теплі приміщення
- ✓ місця для харчування та відпочинку
- ✓ професійний педагогічний колектив та ін.

Ти повинен дотримуватися правил і розкладу школи, які прописані в шкільному статуті.

Попроси вчителів показати цей документ, якщо раніше тобі його не траплялось бачити.

ТВОЄ ПРАВО: безкоштовно отримати повну загальну середню освіту.

Для успіхів у навчанні вкрай важливі

Взаємоповага між учителем і учнем.

Неприпустимо, щоб учитель тебе принижував, але й ти маєш із повагою ставитися до вчителя і його праці. У разі, коли вчитель порушує твої права або чинить незаконно, не бійся звернутися по допомогу до батьків, класного керівника або адміністрації школи.

Незаконні дії вчителів:

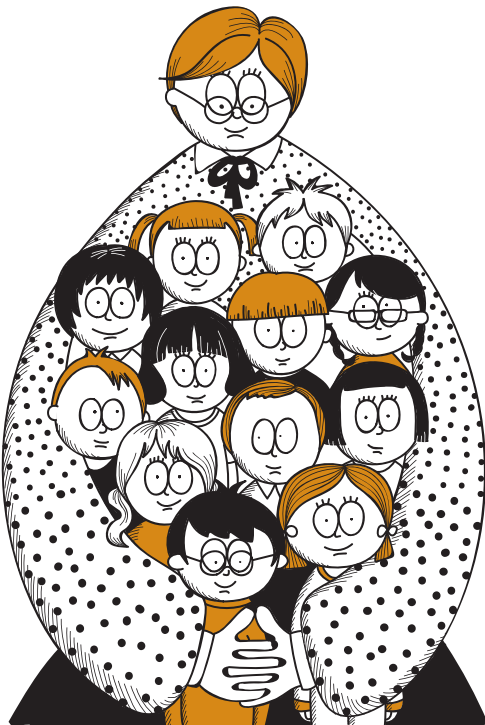
- ✓ необ'єктивне оцінювання
- ✓ хабарництво
- ✓ політична агітація
- ✓ примусове залучення до праці
- ✓ дискримінація за будь-якими ознаками
- ✓ насильство

У школах можуть діяти органи учнівського самоврядування.

Обрані до них учні беруть активну участь у діяльності школи, організовують заходи і захищають інтереси решти учнів. Органи учнівського самоврядування повинні бути незалежними від адміністрації і мати свободу слова. Долучися до цього руху у своїй школі, щоб посилити його, або заснуй сам/-а.

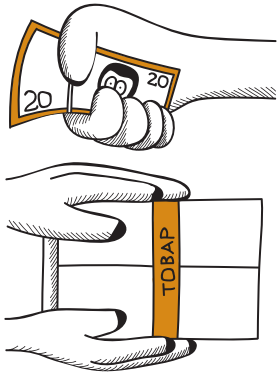
Здоровий учнівський колектив.

Тобі має бути комфортно зі своїми однолітками та учнями інших класів. Цькування, насильство, крадіжки, тиск — це проблеми, про які **не соромно** сповістити батьків та вчителів. Якщо ти або твої однокласники мають особливі освітні потреби (через поганий зір, інвалідність тощо), вимагайте зручних умов для навчання кожного. Допмагайте одне одному і підтримуйте одне одного.

ТВІЙ ОBOB'ЯЗОК: отримати загальну середню освіту.

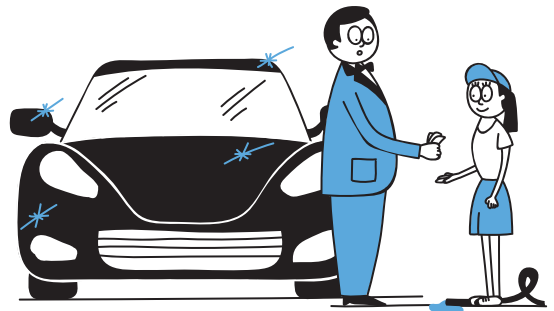
ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ

Ми щодня маємо справу з грошима. Купівля і продаж — настільки звичні для нас речі, що ми навіть не замислюємося над цим процесом. Насправді ж, коли ти купуєш будь-що в магазині, відбуваються такі події:

- ✓ Ти витрачаєш **власні гроші**.
 - ✓ Ти отримуєш **необхідний товар або послугу**.
 - ✓ Ти сплачуєш **податок** у державний бюджет.
 - ✓ Ти надаєш можливість **комусь іншому заробити**.
- Розберемося з усім по черзі.

Власні гроші громадянин може заробити або отримати від іншої особи як подарунок, спадщину тощо. Також існує вираз «Заощадив означає заробив». І це правда, адже вміння заощаджувати — найважливіша риса всіх забезпечених людей.

Виконання домашніх обов'язків — це не робота, а допомога сім'ї. Платою за неї є повага та вдячність близьких, а не гроші.

В Україні діти можуть працювати з 14 років. Але працювати їм дозволено не більше ніж 6–8 годин на тиждень. Робота підлітків повинна бути добровільною і не заважати головному обов'язку — навчанню.

До 18 років **необхідними товарами й послугами** тебе зобов'язані забезпечувати батьки, опікуни або держава. Це, зокрема, їжа, одяг, житло, предмети для навчання тощо.

ТВОЄ ПРАВО: на працю та відпочинок, на захист прав споживача.

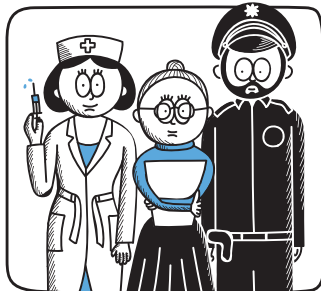
Податки — це обов'язкові платежі, які мешканці країни сплачують на забезпечення діяльності держави. Покупцєві зазвичай не потрібно сплачувати податки окремо — вони вже закладені в ціну товару або послуги. А підприємці або наймані працівники регулярно перераховують частку доходів у бюджет.

Зарплатня — це плата працівникові за надання послуг. Тому кожен офіційно працевлаштований робітник сплачує податок. За ухилення від сплати податків передбачено штрафи або навіть позбавлення волі.

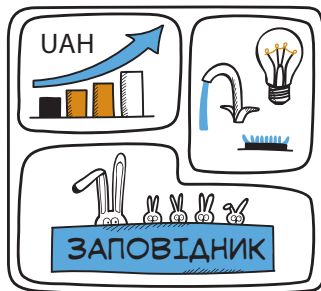
Податки йдуть на:

✓ пенсії та пільги для слабших і незахищених категорій громадян

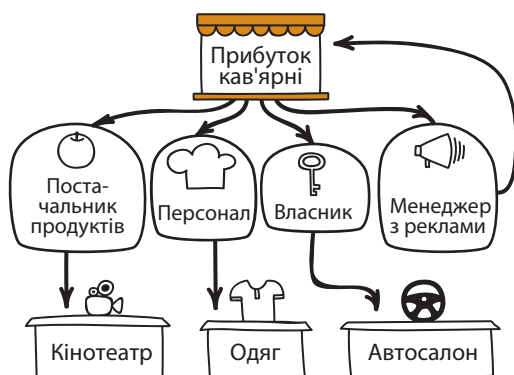

✓ утримання армії, поліції, медицини, освіти та науки

✓ економіку та житлово-комунальне господарство, захист довкілля

Після сплати податків частина доходу підприємця покриває витрати на **зарплатню** працівникам, рекламу, матеріали та обладнання, які у свою чергу теж хтось виготовляв і постачав. Таким чином гроші розійдуться до десятків, а інколи й тисяч людей, які потім витратять їх на якийсь товар чи послугу, і все повториться.

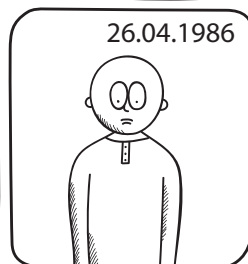
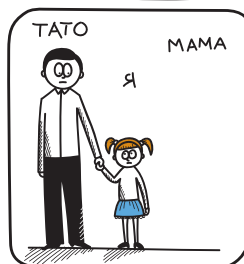
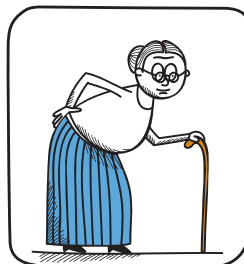
ТВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: чесно сплачувати податки.

ДЕКОМУ ПОТРІБНА ДОПОМОГА

Ми вже сказали, що частина податків, які в той чи інший спосіб сплачуємо ми всі, йде на пенсії та допомогу слабшим і незахищеним категоріям громадян. Здебільшого це ті люди, які з певних причин втратили здоров'я або не мають можливості працювати, щоб утримувати себе.

Наприклад, держава забезпечує виплати:

- ✓ людям похилого віку
- ✓ людям з інвалідністю
- ✓ непрацездатним членам родини в разі втрати годувальника
- ✓ одному з батьків під час догляду за дитиною до 3 років
- ✓ дітям-сиротам
- ✓ людям, які постраждали внаслідок природних або техногенних катастроф
- ✓ громадянам України, вимушено переселеним з окупованих територій
- ✓ безробітним

Окрім виплат, держава може надавати **пільги** та **субсидії**, тобто робити винятки для певних категорій громадян. Наприклад, забезпечувати пільговий проїзд у потягах для школярів. Або

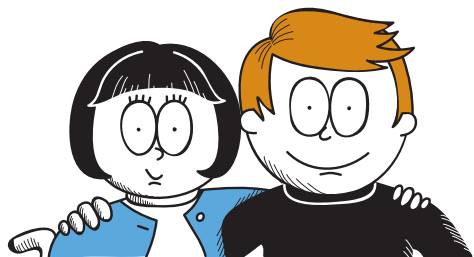
частково сплачувати комунальні послуги за неплатоспроможних громадян. У багатьох містах працюють державні та благодійні організації, що надають допомогу й притулок безпритульним особам.

Ти замислювався/-лась, чому в одних людей по декілька величезних будинків, а інші зовсім не мають даху над головою? Не завжди других спіткала така доля через те, що вони недостатньо розумні чи надто ледачі. Серед твоїх знайомих, напевне, є діти з більш заможних і менш заможних родин. Та хіба хтось із них обирає, де їм народитися?

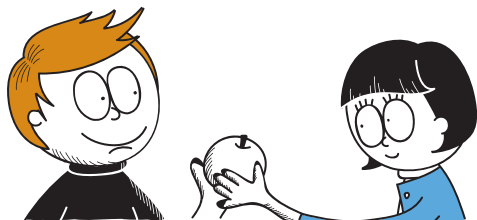
Пропонуй допомогу.

Просити про послугу буває важко, бо здається, що інші подумают, ніби ми слабкі. Тож будь уважним до людей довкола і ввічливо пропонуй допомогу сам. Але дбай про особистий простір людини і не хапайся допомагати, перш ніж отримаєш згоду на це.

Ділисьь.

Не всі можуть дозволити собі нові гаджети, іграшки, а подекуди навіть ситний обід. Тож якщо ти маєш змогу пригостити когось чи поділитися, наприклад, цією книжкою, — неодмінно зроби це.

Держава не завжди в змозі почути всіх, хто того потребує. Але ти можеш допомогти їй.

Захищай.

Не дозволяй глузувати з когось через слабкість або бідність.

Товаришуй.

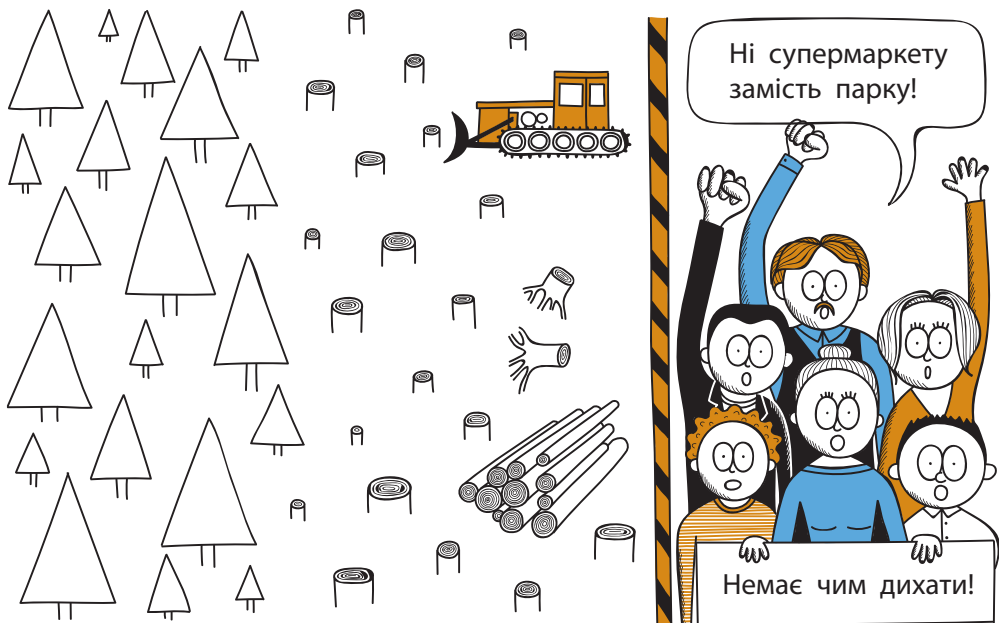
Буває, що всі «липнуть» до однокласниці-пліткарки, якій батьки подарували новий телефон. Або ходять хвостом за жорстоким, але сильним однокласником. Озирнися, чи ти не в цьому натовпі? І чи немає десь поруч більш гідних друзів? Часто діти з інвалідністю або діти з мало-забезпечених родин почуваються самотніми в шкільному колективі. Хоча серед них можна знайти найрозумніших, найталановитіших і найвідданіших друзів.

СПІЛЬНА ВЛАСНІСТЬ НАРОДУ

Кому належить земля, по якій ти ходиш? А повітря, яким дихаєш?
А карпатські ліси?

Правильна відповідь — тобі, а ще мільйонам українців. Адже природні ресурси країни — це спільна власність народу. Розпоряджатися цим майном мають право органи державної влади

та місцевого самоврядування (від імені народу, який обирає їх). Але якщо чийсь дії порушують права людини або шкодять довкіллю, громадяни мають право звертатися до суду.

Природні ресурси бувають **відновлювані** і **невідновлювані**. Наприклад, вугілля вважають невідновлюваним, бо на його утворення потрібні мільярди років. Натомість воду в річках вважають ресурсом відновлюваним.

Але це не означає, що її не треба берегти. Коли якесь підприємство скидає в річку отруйні речовини, ріка змиє бруд, але тисячі тварин, які в ній жили або пили з неї воду, постраждають.

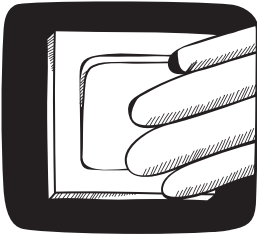

ТВОЄ ПРАВО: користуватися природними ресурсами відповідно до закону, мати доступ до інформації про стан довкілля.

Як щодня берегти довкілля

1. Не залишай по собі сміття

Навіть якщо в цьому місці щодня прибирають або «ніхто його не побачить». Прибирай за хатніми тваринами під час прогулянок. Не нехтуй шкільними прибираннями. Організуй з друзями прибирання улюбленого місця відпочинку.

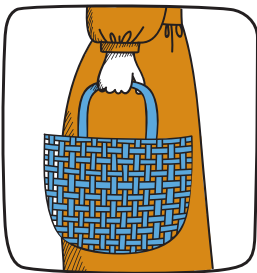
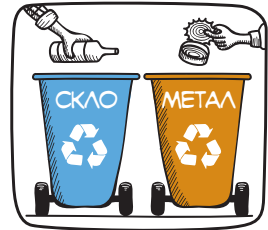

2. Економ ресурси

Ощадливо використовуй електроенергію: вимикай телевізор, коли не дивишся, заміни лампи на енергозберігальні. Те саме стосується й прісної води: закручуй кран, коли чистиш зуби; не пери речі по одній тощо.

3. Сортуй сміття

Навіть якщо там, де ти мешкаєш, не налаштована система сортування, ти можеш знайти окремі пункти прийому скла, макулатури, металобрухту і пластикових пляшок.

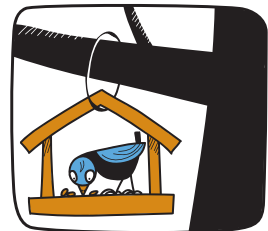

4. Зменш споживання

Соломинки, повітряні кульки, одноразові пакети та посуд — від усього цього пластику можна відмовитись, якщо використовувати судки для їжі та тканинні торбинки, носити з собою пляшку для води. Економ папір — друкуй і пиши з обох боків. Не купуй зайвих речей, а ті, якими не користуєшся, віддавай знайомим або у притулки.

5. Дбай про тварин і рослини

Відмовся від хутряних виробів, розкажи знайомим, як ставляться до тварин у цирках, не збирай першоцвітів, саджай дерева, не підпалюй траву... Варіантів піклування безліч.

ТВІЙ ОBOB'ЯЗОК: берегти та охороняти багатства природи.

ЧЕТВЕРТА ВЛАДА

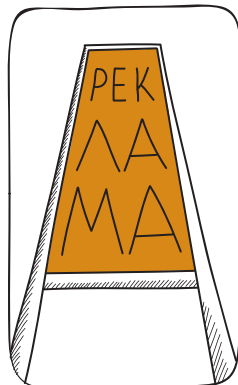
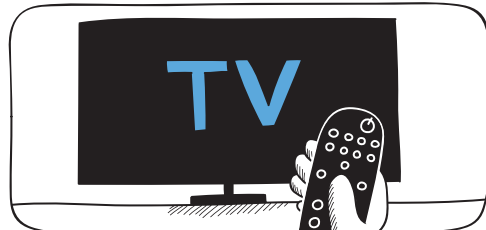
Четвертою владою називають засоби масової інформації (ЗМІ), або ж мас-медіа: інтернет, телебачення, газети, радіо тощо. Чому? Бо саме за їхньою допомогою люди дізнаються про новини у світі та власній країні і складають думку про ті чи інші речі.

Тобі слід мислити критично, тобто будь-яку інформацію піддавати сумнівам.

- ✓ Шукай першоджерело або хоча б підтвердження в авторитетних виданнях. Наприклад, побачивши новину про ухвалення закону, не полінуйся зайти на сайт Верховної Ради і прочитати цей закон.
- ✓ Не довіряй статтям, у яких не зазначені автори або джерела даних.
- ✓ Перевір інформацію про автора або власника ЗМІ через пошукову систему: чи достатньо він об'єктивний у цій ситуації.
- ✓ Не шкодуй часу на перевірку інформації. Будь наче детектив.
- ✓ Не панікуй і не розповсюджуй неперевіраних новин.

Журналістів навчають бути чесними та неупередженими. Але інколи видання чи канали вирішують просувати власні погляди і через це надають перевагу лише зручним для них темам, роблять постановчі сюжети або й відверто брешуть. Навіщо? Щоб спонукати тебе до певних дій, очорнити або, навпаки, піднести конкретну людину, дії влади чи цілу країну (так російські ЗМІ показували неправдиві новини про Україну, щоб захопити Крим і підтримувати війну на Донбасі).

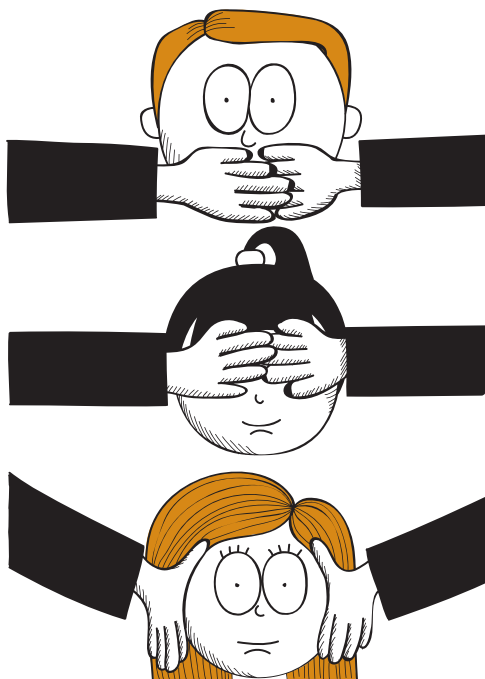

Дослідження показали, що фейкові новини поширюються в соцмережах швидше за правдиві.

Громадяни й громадянки України мають право вільно виражати свої думки, шукати, одержувати, зберігати та поширювати будь-яку інформацію. Тобто в нашій країні діє **свобода слова**.

Однак законом передбачено певні умови. Інформація може вільно поширюватись, якщо вона:

- ✓ не несе загрози національній безпеці та територіальній цілісності країни
- ✓ не містить закликів до насильства, расової, релігійної чи іншої ворожнечі
- ✓ не зачіпає репутації або прав інших людей, не є конфіденційною

Цензура — це контроль владою змісту газет, інтернет-ресурсів, телебачення, творів мистецтва, інколи навіть приватного листування. В Україні вона заборонена. Свобода слова, наявність професійних і неупереджених ЗМІ, відкритий доступ до інформації та медіаграмотність населення дозволяють громадянам розвинутих країн контролювати діяльність політиків і чиновників, перешкоджати корупції, стежити за дотриманням законів.

Ніхто не може заборонити тобі робити дописи в соцмережі або з певного віку вести свій блог. Але ніхто також не може змусити тебе робити це проти волі, навіть батьки.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МАЙБУТНЄ

ХТО ОЧОЛИТЬ КРАЇНУ?

Україна — демократична держава.

А отже, очолити її має право кожен громадянин. Чому б не ти? Депутатом/-кою місцевої ради можна стати після 18 років, депутаткою/-ом ВРУ — з 21 року, а Президентом — вже після 35. Тож ти маєш купу часу, щоби підготуватися.

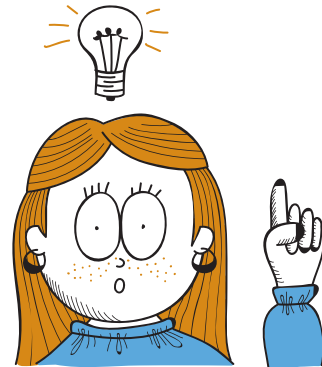
Гроші? Ти ще маєш час їх заробити. Але навіть якщо потрібної суми зібрати не вдалося, ти можеш прославитися й безкоштовно і стати лідеркою/-ом думок. У добу інтернету це цілком реально. Для цього роби добрі справи та просувай мудрі думки. Довкола тебе згуртуються тисячі людей, які не лише віддадуть за тебе свій голос, а й назбирають гроші на твою участь у виборах. Це поширена у світі практика, що має назву фандрейзинг.

Освіта? Наразі це твій головний обов'язок. Тож лови момент і навчайся старанно. А потім вступай до вишу на спеціальність, пов'язану з політикою (хоча й не обов'язково).

Зверни увагу на:

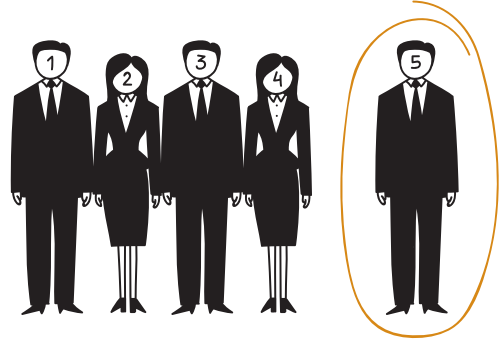

Досвід? Спробуй себе в ролі лідера/-ки. Стань старостою або організуй який-небудь гурток. Тренуйся виступати на публіці. Попрацюй волонтером, згодом долучися до громадської організації або молодіжної політичної партії.

І це набагато краще, ніж брати гроші в олігархів, бо так ти залишишся відповідальним перед своїми виборцями, а не перед однією людиною.

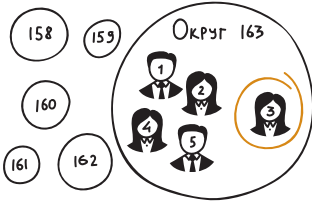
Не всім до душі ставати політиком.
Але всі зобов'язані обирати
з-поміж них того, хто очолить
країну на майбутні п'ять років.

Вибори Президента і міського голови цілком зрозумілі:

з переліку кандидатів обираємо
одного. З депутатами інша річ.

Існують три основні типи виборчих систем:

Мажоритарна

Держава поділена на округи, і на кожному
окрузі — свої кандидати. Хто набрав найбільшу
кількість голосів на окрузі, представляє інтереси
своїх виборців у парламенті.

Пропорційна

Виборці голосують за партію. Що більше відсотків
голосів отримала партія, то більше її представників
опиняється в парламенті. Буває:

- ✓ з закритими списками
- ✓ з відкритими списками

Змішана

Частина парламенту обирають за партійними списками, а частину
складають депутати, обрані в мажоритарних округах.

В Україні віднедавна мажоритарна система діє лише в невеликих
громадах. Тоді як міста, області та країна в цілому обирають депутатів
за пропорційною системою з відкритими партійними списками.

Новий Виборчий
кодекс ухвалили
у 2020 році.

Перед виборами ретельно вивчай інформацію про
кандидатів, їхні гасла. Перевіряй правдивість новин
і повідомлень. Не дозволяй купити свій голос,
і навіть якщо йдеш на концерт від якогось кандидата,
голос віддавай за того, до кого лежить серце.

ТВОЄ ПРАВО: зберігати таємницю голосування.
ТВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: дотримуватися правил
на виборчій дільниці.

ХТО НАВЕДЕ ЛАД?

Від дорослих ти можеш почути, що всюди безлад, а молодь шукає кращої долі деінде і їде з країни. Але хто тоді все прибиратиме?

Якщо хочеш бачити Україну успішною, а себе і своїх батьків у ній щасливими, — доведеться тобі.

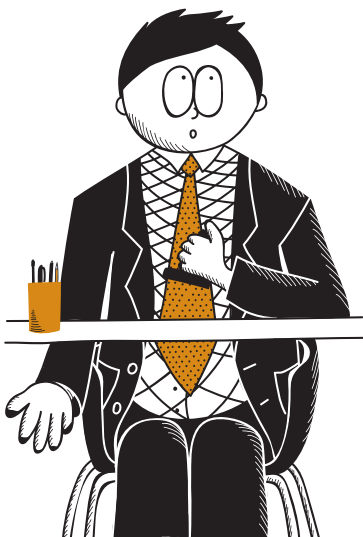
Нашу країну сильно забруднює корупція.
Є такі різновиди цього «сміття»:

Хабарництво

Навіть «незначні» випадки корупції спричиняють безлад у країні: з корумпованої школи виходять неосвічені громадяни, на дорогах відбуваються ДТП. А через більші корупційні схеми суд може посадити невинуватих людей або чиновник безкарно вирубає ліс. Відмовся від хабарів і попроси батьків зробити те саме.

Навіть коли це здається зручнішим та прискорює процес — пам'ятай про закон і свою гідність.

Вимагання

Якщо в лікарні, поліції або школі від вас вимагають «подяку» чи «благодійний внесок» — кажіть «ні» і повідомляйте про правопорушення. Авжеж, за певні послуги треба платити, але це має бути офіційно і законно.

Треба багато сміливості, щоби викрити вимагання. Але це важливо. Пошукай тих, хто опинився в схожій ситуації. Наприклад, якщо весь клас об'єднається проти вчителя-корупціонера, його погрози не будуть страшними.

«Кумівство»

Шукай не легкі шляхи,
а законні.

Розкрадання

Не спокушайся урвати те,
що не належить тобі.

Зловживання владою

Приймай зважені рішення і думай
про інших.

Я проведу
вас без
черги.

Стеж за собою та засуджуй корупціонерів. Так ти і твої
однолітки досягнете того, що будь-який вияв корупції
вважатимуть ганебним і ніхто не захоче брати в ній участь.

Є й інше «сміття», яке треба прибрати: байдужість, непрофесійність, жадібність, брехливість... На жаль, у житті тобі траплятимуться люди, «забруднені» цим. Інколи вони навіть будуть дуже успішні, але це в жодному разі не привід ставати на них схожим чи вихвалити їх.

Збирай довкола себе гідних людей, які зможуть навчити тебе кращого. Де їх шукати? Спробуй знайти однодумців **у дитячих та молодіжних громадських організаціях**, таких як «Пласт», Українська академія лідерства, Спілка української молоді тощо. У них є спільна мета — виховати свідомих, успішних громадян і лідерів, які братимуть відповідальність за себе й за країну!

Долучайся до **волонтерських акцій**. Волонтери й волонтерки працюють у різних напрямках: допомагають дитячим будинкам, армії, літнім людям тощо. Часто вони потрібні для великих концертів, спортивних змагань та інших цікавих подій. Окрім доброї справи, волонтерська діяльність також дарує організаторський досвід та приємні знайомства з добрими людьми.

ХТО ПОДБАЄ ПРО ІНШИХ?

Ми час від часу опиняємося в ситуації, коли потребуємо допомоги. Іноді нам бракує сил, іноді — грошей, а іноді — просто знань. Засвоївши матеріал цієї книги, ти зможеш допомагати іншим людям уникати порушень їхніх прав та свобод.

Ділися своїми знаннями з друзями.

Якщо бачиш десь ознаки пожежі — телефонуй пожежникам і в жодному разі не йди в задимлене приміщення, навіть якщо не бачиш полум'я. Під час пожежі люди часто гинуть саме від чадного газу.

За законом бездіяльність дорівнює співучасті в злочині.

Не будь байдужим до чужого горя. Не проходь повз, коли, наприклад, бачиш, що людині стало зле. Але й не геройствуй занадто — одразу викликай швидку. Бо неправильне надання першої допомоги може тільки погіршити ситуацію. Те саме й коли ти стаєш свідком злочину — відійди на безпечну відстань і зателефонуй у поліцію.

Виклик екстрених служб в Україні безкоштовний. Але на виїзд, наприклад, пожежної машини держава витрачає декілька тисяч гривень. Тому за хибний виклик передбачено відповідальність.

ПОЖЕЖНА
ОХОРОНА

101

ПОЛІЦІЯ

102

ШВИДКА
ДОПОМОГА

103

АВАРІЙНА
СЛУЖБА
ГАЗУ

104

СЛУЖБА
ЕКСТРЕНОЇ
ДОПОМОГИ

112

У школі тобі розповідатимуть про безпеку життєдіяльності, першу медичну допомогу — не ігноруй цих занять.
У найнесподіванішому місці й часі ці знання зможуть урятувати життя тобі або комусь із твоїх близьких.

Якщо друг або подруга поділилися з тобою тим, що над ними скоєне сексуальне, фізичне чи моральне насильство, переконай його або її звернутися по допомогу до дорослих, яким у цій ситуації ви можете довіритися. Можливо, ними стануть твої батьки, старші брати та сестри, шкільний психолог, оператори «гарячої лінії».

Усе можна виправити, поки людина жива.

Якщо хтось із твоїх знайомих зробив помилку (засвітився на якомусь непристойному відео, когось обманув) і через це з нього або з неї тепер насміхаються у школі та соцмережах, — не долучайся до всіх. Хоч яких страшних помилок припустилася людина, вона має право їх виправити. Тим більше, ти знаєш про презумпцію невинуватості.

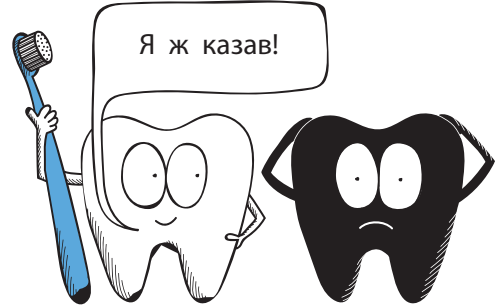
Спробуй допомогти й дізнайся справжню причину того, що сталося. Ця причина може тебе здивувати, адже інколи дітей примушують робити страшні вчинки їхні родичі або ж діти потрапляють у залежність від злочинних угруповань. А цькування й переслідування в школі тільки погіршать душевний стан жертви чи навіть наштовхнуть на думку про самогубство.

ХТО ПОДБАЄ ПРО ТЕБЕ?

Добре, якщо на це запитання ти одразу пригадуєш кілька імен. Але насправді навіть президент не в змозі подбати про тебе краще, аніж ти сам чи сама.

Гігієна

На брудних руках, спідній білизні чи в порожнині рота — ідеальні умови для розвитку шкідливих бактерій. Тому щоденне купання, чищення зубів та зміна білизни повинні стати для тебе законом. Хоч він і не прописаний у Конституції.

Харчування

Здорове харчування багате на вітаміни й мікроелементи. Тому нехай каші, овочі та фрукти стануть твоїми друзями, а солодощі й фастфуд — рідкісним винятком із правил. Пий багато чистої води. І не дотримуйся жодних дієт, якщо їх не призначив лікар. Якщо вважаєш, що маєш зайву вагу, — просто переглянь, що саме ти їси, і присвяти більше часу спорту.

Шкідливі звички

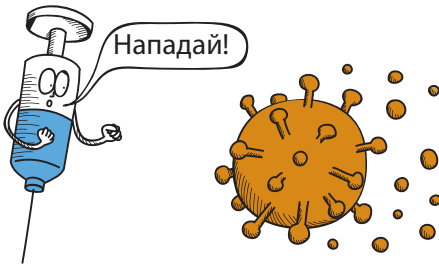
Повірити в їхню шкоду може бути складно, особливо коли твої батьки або дідуся чи бабусі самі курять і вживають алкоголь. Проте шкідливі звички дійсно спричиняють різні захворювання та роблять частішими нещасні випадки. Алкоголь і наркотики не тільки скорочують, а й псують життя: залежні люди частіше скоюють злочини, втрачають роботу, від них відвертаються родини та друзі.

Твій організм ще росте,
тому особливо уразливий
до шкідливих звичок.

Спорт

Щоденні руханки підвищують імунітет, роблять нас сильнішими та витривалішими. Ти можеш записатися до якихось секцій залежно від того, що є поблизу і до чого лежить душа (тільки не слухай тих, хто каже, що якийсь спорт суто дівочий, а якийсь суто чоловічий, — ти маєш право обирати самостійно).

Статеве здоров'я

Не дозволяй нікому торкатися твоїх статевих органів і відмовляйся торкатися інших людей. Якщо тебе схиляють до сексу, вмій сказати «ні». Якщо ти сам чи сама вирішив/-ла зайнятися сексом — ретельно обміркуй свій крок: чи дійсно цього хочеш саме ти? Чи повністю ти довіряєш партнерові або партнерці? Чи достатньо ви вдвох обізнані з можливими наслідками, такими як захворювання, що передаються статевим шляхом, або небажана вагітність? Знай, що вік сексуальної згоди в Україні — 16 років.

До психологів звертаються не божевільні, а ті, хто хоче краще пізнати себе.

Для майбутнього України потрібна здорова, освічена та щаслива молодь.

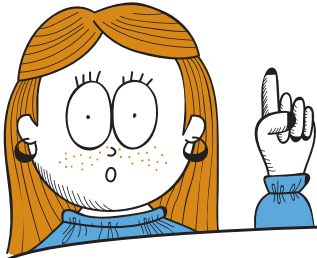
Вакцинація

Щеплення змушують організм виробляти імунітет проти небезпечних хвороб. Таким чином захист отримуєш не лише ти, а й люди довкола. Адже хвороба не поширюється і не спричиняє епідемій.

Емоційне здоров'я

Нормально відчувати гнів, сум чи образ. Але тільки якщо це твоя реакція на подію, а не постійний стан. Якщо через проблеми в родині, школі чи інтернеті ти постійно боїшся, відчуваєш напругу або тривогу — це привід звернутися до дорослого, якому ти довіряєш, а ще краще — до психолога.

СЛОВНИК

Вето — заборона, яку накладає голова держави на рішення іншого державного органу.

Вік сексуальної згоди — це вік, починаючи з якого людину вважають спроможною дати усвідомлену згоду на сексуальні відносини з іншою людиною.

Громадянство — офіційний зв'язок між людиною та певною державою, що визначає певні права та обов'язки сторін.

Державний герб України — синій щит із золотим тризубом київського князя Володимира Великого.

Державний гімн України — пісня «Ще не вмерла України і слава, і воля»: слова Павла Чубинського, музика Михайла Вербицького.

Державний прапор України — сучасний прапор України, стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Домен (або доменне ім'я) — буквено-цифровий набір символів, що визначає сайт у пошукових системах і для відвідувачів.

Закон — нормативно-правовий акт, ухвалений органом законодавчої влади або на всенародному референдумі, має вищу юридичну чинність.

Законопроект — документ із текстом закону, запропонований до прийняття законодавчому органу (в Україні це Верховна Рада) або на референдум.

Конституція — основний державний закон, який визначає устрій держави, порядок і функції органів влади, принципи виборів та референдумів, права та обов'язки держави, суспільства і громадян.

Консул — людина, яка виконує функцію представника країни в інших країнах. Його головні обов'язки — надавати підтримку, консультації та послуги громадянам країни, яку він представляє.

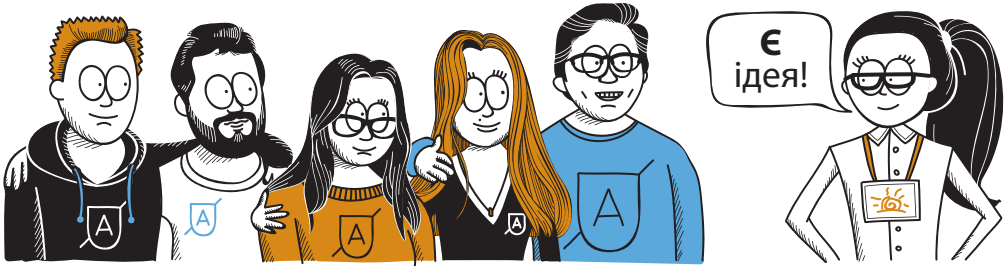
Плагіат — привласнення авторства чужого твору, відкриття чи винаходу, а також використання чужого твору у власних працях без посилання на автора.

Суспільство — стала сукупність людей, які мешкають на певній території, об'єднані спільною історією та культурою, мовою, системою економічних зв'язків, норм та цінностей.

Фандрейзинг (або збір коштів) — процес залучення ресурсів (грошей, майна, техніки, товарів, виробів та послуг), необхідних для реалізації соціально важливого проєкту чи програми.

ПРО НАС

Коли проєктна менеджерка з видавництва «Ранок» звернулася до Української академії лідерства з ідеєю спільної роботи над цією книжкою, на її заклик відгукнулася чудова п'ятірка активних молодих людей. Далі кожен із них трохи розповів про себе.

Привіт, мене звали Петро.

І я хочу розповісти, чому вирішив стати співавтором цієї книжки. У твоєму віці мене мало цікавило навчання. Бо коли я був у школі, то не розумів, чому це важливо. Але я знаю, що ти вже кращий або краща за мене, бо в пошуках знань знайшов/-ла цю книжку. Я також знаю, що ця книжка дасть тобі розуміння важливості тих процесів, які тут описані. І вірю, що, використавши ці знання, ти станеш відповідальним громадянином своєї країни.

Я Олег.

Я марю подорожами, музикою та читанням. А ще обожнюю працювати з молодшими за мене хлопчиками та дівчатками й створювати щось нове та прикольне. Почувши, що є можливість долучитися до створення дитячої книжки, я не міг проґавити такий шанс. А ще я намагався вкласти всі свої знання та сили в цей проєкт, тож передав частинку себе кожному, хто візьме цю книжку до рук.

Я Поліна.

Я добре знаю англійську і тривалий час навіть працювала репетиторкою з цієї мови, готуючи дітей до школи. Зараз вивчаю журналістику та кросмедійність (загуглите потім), цікавлюся історією та політологією. А ще я обожнюю тварин, тож у мене вдома цілий зоопарк: собаки, кіт, папуги та рибки. Узялася за цю книжку, бо мрію, щоб ще більше молоді цікавилось політикою та ходило на вибори.

Привіт, мене звали Дмитро.

Я родом із Сумщини, де закінчив гімназію, а потім вступив до Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Звідти пішов, щоб стати студентом Української академії лідерства. Там також зовсім трохи не довчився, бо мене призвали в армію. Завершував роботу над цією книжкою я вже солдатом Збройних сил України. Отака насичена біографія вийшла =) А взагалі, я захоплююся історією, правом, бойовими мистецтвами й читанням.

Моє ім'я Даша, але майже всі звать мене Рей.

Я з міста Черкаси. З дитинства я захоплююсь малюванням, але ніколи цього не навчалася професійно, тобто не ходила до художньої школи. Коли надійшла пропозиція взяти участь у створенні цієї книжки, я першою вигукнула: «Візьміть мене ілюстраторкою!» І так я отримала шанс намалювати матеріали для запитань, на які можна перейти за цим QR-кодом.

ЗМІСТ

ЩО ТАКЕ ГРОМАДЯНСТВО? _____	6
УКРАЇНА СЕРЕД ІНШИХ ДЕРЖАВ _____	8
НА МАПІ СВІТУ _____	10
ВІЗИТІВКИ УКРАЇНИ _____	12
ЩО ТАКЕ ЗАКОН? _____	16
ХТО СТВОРЮЄ ЗАКОНИ? _____	18
ЯК УХВАЛЮЮТЬ ЗАКОНИ? _____	20
ХТО СТЕЖИТЬ ЗА ВИКОНАННЯМ ЗАКОНІВ? _____	22
ЯК ВПЛИВАТИ НА ЗАКОН? _____	24
ПРАВА ЛЮДЕЙ ПО ВСЬОМУ СВІТУ _____	28
ДЕ ПОЧИНАЮТЬСЯ ПРАВА ІНШОЇ ЛЮДИНИ? _____	30
ПРАВА ДИТИНИ _____	32
СТОСУНКИ В РОДИНІ _____	36
ШКІЛЬНА СПІЛЬНОТА _____	38

ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ _____	40
ДЕКОМУ ПОТРІБНА ДОПОМОГА _____	42
СПІЛЬНА ВЛАСНІСТЬ НАРОДУ _____	44
ЧЕТВЕРТА ВЛАДА _____	46
ХТО ОЧОЛИТЬ КРАЇНУ? _____	50
ХТО НАВЕДЕ ЛАД? _____	52
ХТО ПОДБАЄ ПРО ІНШИХ? _____	54
ХТО ПОДБАЄ ПРО ТЕБЕ? _____	56
СЛОВНИК _____	58
ПРО НАС _____	60

Науково-популярне видання
Серія «Мої права»
Булгакова Ганна Костянтинівна,
Євдокимов Дмитро Володимирович,
Звізда Поліна Анатоліївна та ін.

**ПРО ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ.
ТВІЙ ДОВІДНИК З ГРОМАДЯНСТВА**

для дітей молодшого
та середнього шкільного віку

Провідна редакторка *І. Єжела*
Верстка *Н. Болдирєва*
Технічний редактор *В. Труфен*

З питань реалізації звертатися:
Харків, тел.: (057) 727-70-77;
e-mail: deti@ranok.com.ua

N901652У. Підписано до друку 31.10.2020.
Формат 84x108/16. Папір крейдований.
Гарнітура Myriad Pro. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 6,22.

ТОВ Видавництво «Ранок»,
вул. Кібальчича, 27, к. 135, Харків, 61071.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 5215 від 22.09.2016.

Для листів: вул. Космічна, 21а, Харків, 61145.
E-mail: office@ranok.com.ua
Тел./факс: (057) 719-58-67.

ДЛЯ ЧИТАННЯ ДОРΟΣЛИМИ ДІТЯМ

Папір, на якому надрукована ця книга:

безпечний для здоров'я
та повністю
переробляється

з оптимальною білізною,
рекомендованою
офтальмологами

eco
paper

відбілювався
без хлору,
без діоксиду титану

Разом дбаємо про екологію та здоров'я

ВИДАВНИЦТВО
РАНОК